

AZERBAIJAN VE TÜRKİYE SAHASINDA AŞIK EDEBİYATININ XVIII. YÜZYILI*

Doç. Dr. M. Öcal OĞUZ

Sınırların açılması ve kültürel ilişkilerin hızla çoğalması üzerine 1990 yılından beri öğrencilerimle birlikte bir çalışma alanı olarak benimsediğim "Azerbaycan sahası aşık edebiyatı"nın, ihtisas alanım olan Türkiye sahası aşık edebiyatı ile karşılaştırılmasının yararına inandım. Bunun sonucu olarak daha önce iki makale ile XVI. ve XVII. yüzyıl Azerbaycan ve Türkiye sahası aşık edebiyatını karşılaştırma tecrübesinde bulundum. Azerbaycan aşık edebiyatını tanımaya başladığım ilk günden itibaren, öncelikle iki sahanın benzeyen ve farklı olan yönlerine dikkatimi yönelttim. Sonuçta edebiyatımızın "aşık" adına bağlanan ve iki ayrı sahada incelenen ürünlerinin her bakımdan birbirini tamamlayan bir nitelikte olduğunu farkederek; "aşık edebiyatı araştırmaları" yapanların iki ayrı sahadan söz etmemeleri gerektiğinin daha doğru bir yaklaşım olacağı kanaatine vardım. Bu kanaatim XVIII. yüzyıl aşık edebiyatı için de geçerlidir. Aşıklarımızın hem edebiyat eseri yaratıcısı olarak hem de bir gösterimin ve icra ettikleri sosyal rolün (fonksiyon) sahipleri olarak her iki sahada da benzer bir sanat ortamı yarattıklarını, eserlerini ve hayatlarını incelediğimiz XVIII. yüzyıl aşıklarından hareketle rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yazılı kültür aktarımının ve klasik şiir akımlarının yanı sıra, eski ozan-

* Çanakkale 18 Mart Üniversitesi tarafından 30 Mayıs - 1 Haziran 1997 tarihleri arasında düzenlenen "3. Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu"nda tebliğ edilmiştir.

lık geleneğinin bir devamı niteliğinde, sözlü kültür ortamında eserlerini veren bu yüzyıl aşıklarının bir ikisi hariç tamamının hayatları hakkında hiçbir bilgi yoktur. Her iki sahada da cönk, mecmua veya sözlü gelenek yoluyla yüzyılı-muza ulaşan şiirlerinden hareketle kimlikleri hakkında bilgi toplamaya çalıştığımız aşıklarımızın, güvenilir biyografilerinin olmaması, başlı başına bir araştırma konusunu teşkil etmiştir. Aşık edebiyatı araştırmacıları, güvenilir biyografi elde etmek için yoğun çaba harcamışlar ise de, hayatları, hatta yaşadıkları yüzyıl hakkındaki tartışmalar günümüze kadar gelmiştir. Aşıklarımızın hayat hikâyeleri ile ilgili bu ortak hususiyet, onların sözlü gelenek ortamında sanatlarını icra etmeleri ve biyografiye önem vermeyen veya bunu yazıya geçirme alışkanlığı bulunmayan muhitlerde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Bu da her iki saha aşıklarının benzer muhitlere, kültür çevrelerine hitap ettiklerini göstermektedir.

Bu cümleden olarak her iki saha aşıkları da şiirlerini kendi elleriyle, kendi zamanlarında yazıya aktarmamışlardır. Divan tertip etme geleneğinden uzak olan aşıklarımızın söyledikleri şiirler ya şiir meraklılarınca cönk ve mecmualara aktarılmış ya da hafızalarda yaşayarak araştırmacılarca yakın zamanlarda tesbit edilmiştir. Sözlü gelenek içinde dilden dile nesilden nesile aktarılan bu şiirlerde birtakım değişimler meydana gelmiş, varyantlaşmalar görülmüştür. Sözlü geleneğin damgasını taşı-

yan bu ürünler bu sebeple birer folklor mahsulü olarak değerlendirilmelidir. Ancak yapılan çalışmalar en eski şiire ulaşma yönünde olduğundan her iki sahada da aşık şiirinin bu zenginliği yanlış bir metot kullanılarak zayıflatılmıştır. Ancak, özellikle Azerbaycan sahasında aşıklar adına hikâye tasnif etme geleneği canlı olarak yaşatıldığından ve hikâyelerdeki varyantlaşma biraz daha hoşgörü ile karşılandığından bazı şiirlerdeki varyantlaşma korunabilmiştir. Aynı şekilde bir çok aşığın şiiri bu hikâyeler sayesinde günümüze gelebilmiştir. Anadolu sahasında hikâye tasnif etme geleneğinin özellikle "Mağrip Ocaklı" aşıklar arasında bulunmadığı veya bunların günümüze gelmediği yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.

Bu yüzyılda aşıklar arasında medrese tahsili gören, medrese çevresine giren, klasik şiir üslubunu tanıyan şairlerin arttığı görülmektedir. Terkipli ve klasik şairlere yakın bir üslubu benimseyen şairlerin her iki sahada da mevcudiyeti dikkati çekmektedir. Bu şairler, bir önceki yüzyılda hızlanan aruzla şiir yazma-söyleme geleneğini gazel, divanı, muhammes, semai gibi türlerle devam ettirmişlerdir. Klasik şiirle büyük ölçüde yakınlaşan XIX. yüzyıl aşıklarının habercisi niteliğindeki bu gelişme daha çok şehir çevresinde ve yeniçeri ocaklarının dışında kalan aşıklarda karşımıza çıkmaktadır. Bu aşıklar, XIX. yüzyılda büyük bir yeküne ulaşan gazel, divanı, selis, mühemmes, semai, kalenderi gibi aruzlu şekilleri kullanmışlardır.

Bu yüzyılda hece ile söylenen şiirlerin dış yapı özellikleri, geleneğin sınırları içindedir. Her iki sahada da hecenin sekizli ve onbirli kalıpları kullanılmıştır. Ele geçen şiirlerin bu kalıplarda olması, halkın bu iki kalıbı tercih ettiğini de göstermektedir.

Şiir şekil ve türlerinin adlandırma bakımından Azerbaycan sahasında bir

istikrara kavuştuğu görülmektedir. Ayrica, tür adları bu sahada daha fazla ve düşenlidir. Geraylı, Koşma, Tecnis, Herbe-Zorba, Divanı, Mühemmes, Cinanname, Vücutname, Müseddes, Gılgibend gibi adlandırmalara karşılık, Türkiye sahasında, şiirlerin koşma ve destan adına bağlandığı dikkati çekmektedir.

Her iki sahada da şiir üslubu büyük ölçüde klasik şiire bağlıdır. Sevgili anlayışı, zamandan şikâyet, ayrılık, felekten şikâyet, yoksulluk vb. konular her iki saha da da yoğun olarak işlenmektedir. Kullanılan mазmunlar, teşbihler, semboller klasik şiir üslubuna bağlıdır. Ancak Türkiye sahasında destan üslubunu benimseyen Mağrip Ocaklı şairler, kahramanlık temalı şiirleriyle dikkat çekmektedir. XVIII. yüzyıl Türkiye sahasında aşıkların büyük bölümü destanî üsluba bağlıdır. Bu şiirlerde Osmanlı coğrafyasının genişliği, savaşlar ve fetihler, büyük bir devletin mensubu olmanın gururu içinde şiirleştirilmektedir. Kaybedilen topraklar veya öldürülen kumandanlar için söylenen ağıtlarda da aynı üslubu görmektediriz. Azerbaycan sahasında bu coğrafi genişliği bulmak mümkün olmamaktadır. Herbe-Zorba adlı tür ise daha çok şahsî övünme ve öteki aşığa kendini kabul ettirme şeklinde Azerbaycan sahasında karşımıza çıkmaktadır.

Şiirlerde batıdan doğuya doğru gidildikçe bir şive farklılığı kendini göstermektedir. Azerbaycan sahası aşıklarında Farsça'nın etkisi daha belirgin olarak görülmektedir.

Her iki sahada da adı günümüze ulaşmayan, şiirleri başka aşıklarla karışan, cönk ve mecmuaların veya halkın arasında keşfedilmeyi bekleyen yeni aşıkların bulunduğu araştırmacılarca ifade edilmektedir. "Bilinmeyen bir aşık" başlığı ile yeni yeni isimlerin gün yüzüne çıkarılmaya devam ettiğini her iki sahada da gözlemekteyiz. Bu da sözlü

gelenek içinde rollerini tamamlayıp kaybolan onlarca aşıkın mevcudiyetini hatırd tutmamızı icap ettirmektedir.

Her iki sahada da bir önceki yüzyıldaki aşıklar kadar güçlü isimler ortaya çıkmamıştır. Turfarganlı Abbas, Karacaoglan, Aşık Ömer ve Gevheri gibi çağına ve aşık tarzı şiire damgasını vuran bir isimden bu yüzyılda mahrum olduğumuzu ifade etmeliyiz. Bununla birlikte klasik şiir ile aşık tarzı arasında bir yere sahip olan Molla Penah Vagif ile Aşık Veleh Azerbaycan sahasında güçlü simalar olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye sahasında ise onlar kadar güçlü bir aşığın varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir.

Azerbaycan sahası aşıklarının şiirlerinin saz eşliğinde ve halk huzurunda icra ettiklerine dair kayıtların açık olmasının yanında Türkiye sahasında bütün aşıkların saz eşliğinde şiir söylediklerini ifade etmek mümkün görünmemektedir. Buna bağlı olarak, Azerbaycan sahasında "atışma" örnekleri sıkça karşımıza çıkarken, Türkiye sahasında bir vak'a karşısında söylenmiş uzun destanlarla karşılaşmaktayız. Ayrıca, Türkiye sahasındaki koşma ve semailerin devrin klasik bestekârları tarafından bestelendiğine dair bilgiler bulunmaktadır ki, bu şiirlerin muhtemelen ezgisiz olarak söylendiği düşünülebilir. Türkiye sahası aşıklarının Fuad Köprülü tarafından divan şairlerine aşıkların verdiği bir isim olduğunu ifade etmesine rağmen, sonraki araştırmacılar tarafından yanlış anlaşılacak saz çalmayan, şiirlerini ezgili söylemeyen halk şairlerine verilen "kalem şuarası" teriminin mevcudiyeti dikkate alırsa, Türkiye sahasındaki XVIII. yüzyıl aşıklarının bir bölümünün bu çerçevede değerlendirilmesi icap eder. Halbuki, Azerbaycan sahasında aşıklardan beklenen temel özelliğin, ozanlık geleneğinin devamcısı olarak sazlı-sözlü icra olduğu görülmektedir. Nitekim, Azerbaycan sahasına yakın

Anadolu coğrafyasında da benzer özellikler görülmektedir. Bu da aşıklık geleneğinin ve Dede Korkut Kitabı'nın yaşatıldığı coğrafya olarak dikkat çekicidir. Batıya doğru gidildikçe aşıklığın, ozanlık geleneğine bağlı formunun, yerini yer yer klasik şairliğe doğru terketmeye başladığını göstermesi bakımından değerlendirilmesi gereken bir husus olarak görünmektedir.

Her iki sahada da yapılan araştırmalar, aşık edebiyatını ancak yüzyılımızın başından itibaren aydınlatmaya başlamıştır. XIX. yüzyılda Azerbaycan sahasında bazı tesbitlerin yapıldığı, şiirlerin derlenip toparlandığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bütün bu çalışmalar, günümüze kadar yapılan derlemeler "metin" temelinde yapılmıştır. Bu sebeple, yapılan çalışmalarda metnin yaratıldığı ortam üzerinde durulmamış, "text" ile "context" in birbirini tamamladığı gerçeği göz önüne alınmamıştır. Azerbaycan sahasında aşıkların hayatları ve şiirleri "parti edebiyatı" çerçevesinde ele alınmış, Türkiye sahasında ise, "metin" dışındaki özelliklere dikkat edilmemiştir. Dolayısıyla bu yüzyıl aşıklarının da icra ortamları hakkındaki bilgilerin araştırmacıların çalışmalarından ziyade, şiirlerin satır aralarından anlamaya çalışıyoruz. Her iki sahada da aşıkların icra ettikleri fonksiyon, on, üzerinde durulması gereken önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki sahada da aşıklar, devrin büyük devlet adamlarının yanı sıra büyük yer almakta, onlarla ilgili şiirler söylemektedirler. Bazıları çeşitli resmî görevler üstlenmektedir. Beyler, paşalar, hanlar, hakimler tarafından yakın ilgi gören, maiyetlerinde bulunan bu aşıkların neden himaye edildikleri, nasıl himaye edildikleri, bu arada sanat ortamlarının neler olduğu ve sanatlarını nasıl icra ettikleri araştırılması, değerlendirilmesi gereken problemler arasında yer almaktadır.

Türkiye sahasında yer alan Âşık Ahmet, Âşık Ali, Âşık Derunt, Hocaoğlu, Hükmi, Kabasakal Mehmed, Âşık Nuri, Âşık Ravzi, Rıza, Âşık Sadık, Âşık Said, Seferoğlu, Şerhi gibi âşıklar şiirlerinde destanî üslubu ve destan konularını benimsemektedirler. Bunların büyük bölümünün şiirlerinin konusunu tek başına "Cezayir" ve deniz aşırı savaşlar teşkil etmektedir. Bu âşıkların şiirleri dil ve üslub özellikleri bakımından ozanlık geleneğine yakındır. Bu şiirlerde büyük ölçüde hecenin on birli kalıbı "destan türü" tercih edilmiştir. Azerbaycan sahasında bu âşıklara benzeyen simalarla karşılaşmamaktayız. Çoğu "asker-âşık" olan bu simaların icra ortamlarının öteki şairlerden farklı olduğu buna dayalı olarak şiirleriyle yükledikleri fonksiyonların da ötekilerden ayrıldığı görülmektedir.

Âşık Tarzı Şiir Geleneğinin XVII. yüzyılında Âşık Ömer, Gevheri ve Tulfarganlı Abbas gibi simalarında karşımıza çıkan "klasik şiir üslubuna ve aruz veznine yaklaşma" eğiliminin bu yüzyılda da ilgi gördüğünü, bu yüzyılın öne çıkan Abdi, Âşık Bağdatî, Âşık Halil, Levni, Molla Penah Vagif, Mücrüm Kerim, Sırrı, Talibî ve Valeh gibi simalarında hecenin yanında aruz-vezninin ve klasik şiir üslubunun yaygın olarak denendiğini görmekteyiz. XVII. yüzyılda yoğunlaşan XVIII. yüzyılda devam ettirilen bu tarz, XIX. yüzyılda çok daha güçlü ve başarılı bir terkinin doğmasını sağlayacaktır. Bu tarzı deneyen âşıkların dinî tahsil ve medrese eğitimi gibi önemli kültürel birikime sahip oldukları, şehir çevresinde yaşadıkları, bazılarının çeşitli tarikatların mensubu olduğu da görülmektedir.

Bunların dışında kalan âşıkların, eski ozanlık geleneğinin formlarına bağlı, ellerinde sazı ile dolaşan, malsizlerini bu yolla temine çalışan ve şiirlerinde hecenin bilinen kalıplarını kullanan Azer-

baycanlı Âşık Ali, Dellek Murat, Han Çoban, Heste Kasım, Âşık İbrahim, Meşkinli Muhammed gibi âşıklar da "sözlü gelenek" ortamının zaman içinde unutulmuş simaları olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak bu yüzyıl, âşık edebiyatı açısından geçen yüzyıla göre daha çok ismi günümüze getiren ancak, Molla Penah Vagif, Heste Kasım, Valeh, Âşık Halil, Levni gibi az sayıda güçlü, öncü ve çağını aşabilecek nitelikte âşık yetiştiren fakat Türkiye Sahasındaki "mağrip ocaklılar" sayesinde yeni bir destanî devir yaratan yüzyıl olarak hatırlanmalıdır.

Yaşadıkları sosyal çevre, icra ortamları, mesleki ve kültürel tercihleri sebebiyle birbirlerinden bir takım noktalarda ayrılan XVIII. yüzyıl âşıklarının, Azerbaycan sahasında tamamen farklı, Türkiye sahasında tamamen farklı bir yapıda bulunmadıkları açıklıkla görülmüştür. Âşık Tarzı Şiir Geleneği'nin XVIII. yüzyılı değerlendirilirken bu hususun dikkate alınarak iki sahanın birbirinden ayrılmadan incelenmesi daha ilmi bir yaklaşım olacaktır. Bu sebeple yazımızın ekinde XVI. ve XVII. yüzyıl ile ilgili değerlendirmemizde yapıtımız gibi iki sahanın âşıklarını birlikte alfabetik sıra ile almayı uygun bulduk. Âşıkların kısa biyografilerini bulunduğu bu eklin biyografik bilgilerinin tamamı bibliyografyada gösterilen kaynaklarda bulunmakla birlikte Prof. Dr. Sam Sakaoğlu'nun çalışmalarından büyük ölçüde yararlandığımızı ifade etmeliyiz. Bu antolojik bilgilerin yegane orijinal yönü, âşıklık geleneğinin temsilcilerini Hazar Denizi'nden Tuna boylarına, Cezayir kıyılarına kadar geniş bir alanda bir arada vermesidir.

XVIII. yüzyılda Azerbaycan ve Türkiye sahasında yaşayan âşıkların mahlaslarına göre alfabetik olarak hazırlanan kısa biyografileri:

ABDİ : 1752 yılında Mekke'de bulunduğu, daha sonra İstanbul'a döndüğü şiirlerinden anlaşılmaktadır. İstanbul hayatını anlatan şiirleri bulunmaktadır. Hem hece hem de aruzla yazılmış şiirlerinden Aşk Ömer ve Gevheri etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır.

AŞIK AHMET : 1737 yılındaki Avusturya'nın Bosna'ya saldırmasını anlatan şiiri yüzyılını belirlemektedir. Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa'nın maiyetindeki asker-âşıklardan olduğu düşünölmektedir.

ÂGÂM : Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinden bu yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır.

ÂGÂHİ : XVIII. yüzyıl şiirlerinin şiirleri bulunan cökkte adına tesadüf edilmektedir. Bu sebeple bu yüzyılda yaşadığına hükömlenmektedir. Eldeki şiirleri koşma şeklindedir.

AŞIK ALİ : Azerbaycan'ın Karacadağ bölgesinden olduğu söylenmektedir. Molla Penah Vagıfa yakınlığından söz edilmektedir. Şiirleri sözlü gelenekte kaybolmuştur. Elde çok az geraylı ve koşması bulunmaktadır. İşlediği konular ayrılık, gurbet üzerinde yoğunlaşmaktadır.

AŞIK ALİ : Aydın'ın Güzelhisar'ında Vali Osman Ođlu Nasuh Paşa'nın 1714 yılındaki isyanında öldürölmesi üzerine bir destanından yüzyılını tesbit edebiliyoruz. Nasuh Paşa'nın maiyetinde olduğu anlaşılan aşık şiirleri sözlü geleneğe bağlıdır.

AŞIK BAĞDADI : Bağdath olduğu veya uzun süre burada yaşadığı sanılmaktadır. Hecenin sekizli ve on birli kalıplarında söylediğı şiirler klasik üsluba yakındır.

AŞIK DERÜNİ : Vidin çevresinde nüfuzlu Pazvand Ođlu'na karşı Sultan Üçüncü Selim devrinde yapılan ve hezimet ile sonuçlanan 1799 hareketini anlatan destanı yüzyılı hakkında bilgi ver-

mektedir. Pervand Oğlunun maiyetinde olduğu sanılmaktadır.

DELEK MURAD : Azerbaycan sahasında XVIII. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Geraylı, koşma, vasiyetname ve üstadnameleri bulunmaktadır.

EZİZİ : Mani tarzında söylediğı şiirlerinden bahsedilen ve Azerbaycan sahasında yaşadığı sanılan Ezizi hakkında bir kaç maniden öte bir bilgi bulunmamaktadır ki varlığı son derece tartışmalıdır.

AŞIK HALİL : Üçüncü Sultan Selim zamanında yaşadığı, Cezayir ocaklarından olduğu anlaşılmaktadır. Dini-tasavvufi mevzuları işlemiş hem hece hem de aruz vezni kullanmıştır. Divan, Kalenderi, Semai, Selis gibi aruzlu şekiller ve hece ile koşma ve semaileri bulunmaktadır. Devrinin güçlü âşıklarından olduğu anlaşılmaktadır.

HAN ÇOBAN : Sözlü gelenek ortamında çok az şiiri günümüze gelen ve Azerbaycan sahasında yaşadığı anlaşılan aşıkın "Han Çoban ile Ebul Gasım Nebati" adlı bir hikâyesi bulunmaktadır. Şiirlerinde Arazbar, Arpaçay isimleri geçmektedir ki bu havalide yaşadığı anlaşılmaktadır.

HESTE KASIM : XVIII. yüzyılın önemli simalarından birisidir. İyi bir eğitim gördüğü şiirlerinden anlaşılmaktadır. Güney Azerbaycan'da bulunan Dikmetaş köyünden olduğu ifade edilmektedir. Elinde sazı ile birçok yer gezdiği Dağıstan'da Lezgi Ahmet adlı bir aşıkla atışma yaptığı, adına tasnif edilen "Kasım ile Melek Sıma" adlı bir hikâye bulunduğu bilinmektedir. Deyişme, Herbe-Zorba, Gıfılbend, Divanî, Tecnis, Üstadname, Hıçv, Cıgalı Koşma, Geraylı gibi türlerde şiirleri bulunmaktadır. XIX. yüzyıldan başlamak üzere hakkında en çok araştırma yapılan XVI-II. yüzyıl âşıklarından biridir.

HOCAOĞLU : Hac yolunun güvenli-

ği için görevlendirilen ve daha sonra isyan eden Osmanoğlu Nasuh Paşa için söylediği destandan yüzyılını tesbit ediyoruz.

HÜKMİ : Nasuh Paşa'nın idamı ile ilgili destanından dolayı yaşadığı yüzyılı tesbit edebildiğimiz Âşık hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

İBRAHİM : Yozgat'ın Sargun ilçesine bağlı Bahadın köyünden olduğu, çeşitli paşaların himayesini göyerek Mısır'a kadar gittiği, Anadolu'nun bir çok yerini gördüğü saz çalarak şiirlerini icra ettiği bilgilerimiz arasındadır. Ele geçen şiirlerinde hece veznini kullanmış, Bektaşî geleneğine uygun şiirler söylemiştir. Araştırmalar XVIII. yüzyılda yaşadığını ortaya koymaktadır.

KABASAKAL MEHMET : Niş'in Ahmet Paşa tarafından geri alınması üzerine söylediği destanı sebebiyle yaşadığı devri anlayabiliyoruz. (Niş'in tekrar alınışı 1737) Destanı bize onun yenicî ocaklarından olabileceğini düşündürmektedir.

KÂMİL : Baserabya'nın başşehri Benden'in Ruslar tarafından işgali üzerine söylediği (1770 veya 1789) destandan devrini anlayabiliyoruz. Âşık Kâmil'in bu şiiri araştırmacılar tarafından fevkalade başarılı bulunmuştur.

KARA HAMZA : Şiirlerinin bulunduğu mecmuada XVIII. yüzyıl şiirlerinin şiirleri de bulunduğundan bu yüzyılda yaşadığı kabul edilmektedir. Kahramanlık temalı şiirleri onun asker-âşıklardan olduğunu düşündürmektedir.

KATİBİ : Nasuh Paşa'nın idamı ile sonuçlanan ayaklanma hakkında söylediği destandan yüzyılını öğrendiğimiz Kâtibi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hiciv yönünün kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır.

KIYMETİ : Ele geçen koşmalarında 1721 ve 1728 tarihleri geçtiğinden yüz-

yılını öğrendiğimiz Âşık hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinde klasik temalar işlenmiştir.

KÜŞADİ : 1810 yılında Ruslar'a esir düşen Baba Paşa için söylediği şiirden hareketle XVIII. yüzyılda yaşadığı ve XIX. yüzyılın başlarında olduğu tahmin edilmektedir. Şiirleri asker-âşıklardan olduğunu göstermektedir.

LEVNİ : Asıl adı Abdülcelil Çelebi olan ve minyatür sanatının XVIII. yüzyıldaki ustalarından olan Levni, 1733 yılında İstanbul'da ölmüş ve buraya defnedilmiştir. Minyatür alanındaki eserleri çok meşhurdur ve çeşitli saray, köşk ve müzelerde bulunmaktadır. Âşık Ömer'in resmini yapması, âşıklığa olan meylini ve istidadını göstermektedir. Meşhur "Atalar Sözü Destanı" ve Selânik'ten İstanbul'a gelişini anlatan "Tekkerleme"si âşk tarzına göre kaleme aldığı başarılı şiirlerdir. Şiirleri klasik şiir üslubuna yakın, dili devrinin yaygın Türkçesini yansıtmaktadır. Âşık edebiyatının Türkiye sahasında yetişen başarılı XVIII. yüzyıl temsilcilerinden biridir.

MAGRİBOĞLU : Garp ocaklarından olduğu mahlasından da anlaşılan âşık, şiirlerinde bu yüzyılın ortalarında vuku bulan olayları işlemiştir.

MAHTUMİ : Şerif'nin bestelenen bir şiirine yazdığı nazireden hareketle Fuad Köprükü onun da bu yüzyılda yaşadığını ifade etmektedir. Mustafa Ağa adlı bir bestekâr âşığın bir semaisini beyati, bir şiirini de aşem makamı ve sofyan üslûünde bestelemiştir. Devrinin güçlü ve sevilen âşıklarından biri olduğu anlaşılan Mahtumi, klasik üsluba yakındır.

MESKİNLİ MEHEMMED : Erdebil'in Meskin kasabaşından olduğu bildirilmektedir. "Herbe-Zorba" türünde söylediği şiiri önemlidir. Şiirleri Mehemmed mahlaslı öteki âşıklarla karıştırılmaktadır.

MOLLA PENAH VAGIF : Azerbaycan sahasında yapılan çalışmalar onun klasik şair olduğunu kabul ederek, aşıklardan ayrı değerlendirmektedir. Ancak Vagif gerek aşıklarla olan ilgisi gerekse koşma tarzında söylediği şiirlerle bir "halk şairi"dir. 1717-1797 tarihleri arasında yaşamıştır. Gazah mahalının Girag Salahlı köyünde doğmuştur. 1759 yılında Şuşa'ya yerleşmiştir. 1797 yılında Şuşa'da idam edilmiş, bu sırada eserleri yok edilmiştir. Eserleri XIX. yüzyılın ortamlarından itibaren araştırmacılarca toplanmaya başlanmıştır. Hakkında bir çok yayın yapılmıştır. Şiirleri Koşma, Gazel, Muhammes, Müstezad, Mueşşer, Müşaire şekil ve türlerindedir. İyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Hem aruz hem de hece ile şiirler söyleyen Vagif, kendinden sonraki aşıklar üzerinde etkili olmuştur.

MÜCRÜM KERİM : Kirmanşah bölgesinden Cebrail'e geldiği ve Ceferabad köyünde yaşadığı bilinmektedir. XIX. yüzyılda Vardanlı da yaşayan aynı mahlaslı şairle karıştırılmaktadır. Ancak XVIII. yüzyıl Mücrüm Kerim'i aşık tarzına XIX. yüzyıldaki ise klasik şiire daha yakındır. Şiirleri Gerayh, Koşma, Tecnis, Divanı Muhammes, Gazel, Herbe-Zorba şekil ve türlerindedir.

NAKİDİ : Garp ocaklı şairlerden olduğu ve bu yüzyılın ortalarında yaşadığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bu şairde de başlıca tema "Cezayir" olarak karşımıza çıkmaktadır.

NEŞATİ : XVII. yüzyıl sonu ile XVI. II. yüzyıl başlarında yaşadığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Destanî bir üsluba sahiptir.

NİGARİ : Konyalı olduğu sanılmaktadır. Kabakçı Mustafa İsyanı ile ilgili şiiri, yeniçeri şairlerinden olduğunu düşündürmektedir.

NURİ : Bağdat Valisi Vezir Ahmet Paşa'nın ölümü üzerine (1747) söylediği

ağıttan yüzyılımı tesbit edebiliyoruz. Bir yeniçeri şairi olduğu anlaşılıyor.

RAVZİ : Sultan Üçüncü Ahmet (1703-1830) zamanında Ruslarla yapılan savaşlara ait destandan yüzyılımı öğrendiğimiz aşığın yeniçeri şairlerinden olduğu düşünülebilir.

RIZA : 1703'te Mustafa'nın tahttan indirilip yerine Üçüncü Ahmet'in geçmesi üzerine yazdığı destanı, yüzyılı hakkında bilgi vermektedir. Asıl adının Mehmet olduğu anlaşılan aşığın asker-aşıklardan olduğu düşünülebilir.

SADİK : Üçüncü Mustafa devrinde cereyan eden Türk-Rus savaşı üzerine söylediği destandan hareketle yüzyılımı tesbit edebilmekteyiz. Ordunun Babadağı kıyasındaki durumunu anlatan destanı onun asker aşıklardan olduğunu kuvvetlendirmektedir.

SAİD : Birinci Abdülhamid ve Üçüncü Selim döneminin başlarında sadaretle bulunan Yusuf Ziya Paşa'nın Avusturya'yı yenmesi üzerine söylediği destan hem çağını hem de asker-aşıklardan olduğunu göstermektedir:

SEFEROĞLU : "Cezayir" temalı şiirleri garp ocaklarından olduğunu göstermektedir. Hem hece hem de aruz ile söylenmiş şiirleri bulunmaktadır.

SİRRI : Kutahyalıdır. XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başlarında yaşadığı anlaşılmaktadır. Oğlunun ölümü üzerine söylediği ağıtı, koşmaları, Kahveci Destanı ve gazelleri bulunmaktadır. Hem hece hem de aruz ile söylediği şiirler bulunmaktadır.

SÜLEYMAN : Bağdatlı olduğu veya burada yaşadığı sanılan aşık hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

SERMİ : 1715 yılında olduğu, asıl adının Ali olduğu kayıtlarda bulunmaktadır. Safaî ve Selim Tezkireleri hakkında bilgi vermektedir. Altı telli saz ile şiirlerini icra ettiği, topçu zümresinden ol-

duğu ve şiirlerinin son derece başarılı olduğu bilgilerimiz arasındadır. Bir koşması Müezzîn İsmail Ağa tarafından beyatı makamında bestelenmiştir. Asker-âşıklardan olan Şerîf, Mora Seferi sırasında şehid düştüğüdür. Devrinin klasik üslubunu şiirlerine yansıtan âşığın belli bir tahsilinin olduğu anlaşılmaktadır.

TALİBİ : Tokat'ın Zile ilçesinde 1813 yılında seksen yaşında ölmüştür. Gençken kahvecilik yaptı, daha sonra Turhal Şeyhî Mustafa Efendi'ye intisap ettiği ve onun halifesi olduğu bilinmektedir. İstanbul'a gelen, Zileli Fedayi, Esad ve Raşid adlı çırakları bulunan âşığın son zamanlarında dini-tasavvufi şiirler söylediği bilinmektedir.

TİLİMHAN : Orta İran'da yer alan Save bölgesindedir. Şiirleri Azerbaycan sahası özellikleri taşır. Mezegan ilçesinin Meregey köyünde doğmuş H. 1205'te burada 70 yaşlarında ölmüştür. Divanı, Ali Kemali tarafından yayına hazırlanmış ise de basılmamıştır. Koşma, tecnis, geraylı tarzındaki şiirleri çoğunluktadır.

VALEH : Karabağlı meşhur âşıklardan Semed'in çırağıdır. Dini tahsil gördüğü, tarihi bilgilere vakıf olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. "Valeh ile Zernigar" adlı hikâyesi vardır. Bu hikâyede Valeh'in Zernigar ile atışmaları önemli bir yer tutar. Valeh'in şiirleri bu hikâyeye yoluyla günümüze ulaşmıştır. Geraylı, Koşma, Muhammes, Cahanna gibi şiirleri önemlidir. Klasik şiir üslubunu ve halk şiiri tarzını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Azerbaycan sahasının bu yüzyılda yetişen önemli simalarından birisidir.

BİBLİYOGRAFYA

ALİ KEMALİ "Gara Buluttan Sıyrılan ay : Tilimhan" Varlık Dergisi (Tahran), Sayı : 25, Yıl : 1981

ARASLI, Hamit,
"Molla Penah Vagif", Bakı 1968.

(Bu eserin, İsmet Çetin'in danışmanlığında G.Ü. Öğrencileri Tuncay Öztürk ve Abdurrahman Kıymaz tarafından Lisans tezi olarak hazırlanan latin harfli nüshasından yararlanılmıştır.)

ELÇİN, Şakrî,
"Halk Edebiyatı Araştırmaları I-II" Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989.

—, "Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri", TKA E Yayını, Ankara 1988.

HEYET, Cevat,
"Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı", Bakı 1990.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad,
"XVIII. Asır Saz Şairleri" İstanbul 1940.

OGUZ, M. Ocal,
"Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü", Ankara 1994.

—, "Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Aşık Edebiyatının XVI. Yüzyılına Dair" İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1995

—, "Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Aşık Edebiyatının XVII. Yüzyılı", Beşinci Milletlerarası Folklor Kongresi Bildirileri 2. cilt Halk Edebiyatı, Ankara 1996.

PAŞAYEV, Sədriq,
"Azerbaycan Folkloru ve Aşık Yaradıcılığı", Bakı 1989.

SAKAOĞLU, Saim,
"Azerbaycan Aşıkları ve El Şairleri" 1. Cilt, İstanbul 1985. (Ehliman Ahundov, Tahmasib Ferseliyev ve İsmail Abbasov tarafından hazırlanan eser, yazar ve Dr. Ali Berat Alptekin ve Esma Şimşek tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.)

—, "Azerbaycan Aşıkları ve Halk Şairleri", 11. Cilt, İstanbul 1986 (Eser Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin ve Esma Şimşek ile birlikte hazırlanmıştır.)

—, "XVIII. Yüzyıl Saz Şiiri", Büyük Türk Klasikleri, 7. Cilt, İstanbul 1988.

VELİYEV, Vagif,
"Azerbaycan Folkloru", Bakı, 1985.